

kriterier (godhet, människans blomstring, skönhetsupplevelser m.m.) är universellt giltiga. Det kan trots allt ingen av oss veta. Vi kan visserligen, var och en, hålla fast vid vår förståelse av vad godhet, människans blomstring och so vidare är. Och den förståelsen kan tänkas bli synlig genom det liv som vi som enskilda lever. Men i likhet med en klok arvtagare i Lessings berättelse måste vi förbli öppna för att andra kan ge uttryck för godhet, blomstring med mera på ett annat sätt än vi. *Deus semper major* -tanken leder såvitt jag kan se till en hållning hos den troende som förblir öppen inför andra sätt (än det egna) att se och leva. Det här innebär inte relativism men ett ödmjukt erkännande av att kanske ingen livssyn innehåller hela sanningen.

Tage Kurtén, TD, KH

Pensionerad professor i systematisk teologi, företrädesvis teologisk etik med religionsfilosofi
Åbo Akademi

ÜLO VALK (SUOM. TAPANI HIETANIEMI)

Perkele: Johdatus demonologiaan.
Tampere: Vastapaino 2022. 192 s.

Pirut, demonit, paholaiset ja perkeleet ovat yhteistä tutkimuspintaa niin teologian, uskontotieteen kuin folkloristiikan aloilla. Toki suhtautuminen näihin tutkimuskohteisiin vaihtelee muun muassa sen mukaan, käsitelläänkö aihetta kristillisestä vai kansanuskon näkökulmasta, moraalikysymyksiä painottaen vai uskomusolentojen ominaisuuksiin ja vaikutuksiin keskittyen. Niinpä olin uteliaan kiinnostunut, kun huomasin, että Vastapaino julkaisi syksyllä 2022 teoksen *Perkele: Johdatus demonologiaan*.

Folkloristina tunnistan kirjoittajan Ülo Valkin Tarton yliopiston folkloristiikan professoriksi, joten kirjoittajan ja pääotsikon perusteella odotin, että *Perkele* edustaisi enemmän virolaiseen

tai itämerensuomalaiseen uskomustarinaperintöön pohjautuvaa pirututkimusta. Tässä kohtaa olisinkin toivonut, että kustantaja olisi verkkokauppansa esittelysivuilla paljastanut, että teos on uusintapainos Valkin jo vuonna 1994 julkaisemasta teoksesta *Kurat: Euroopa usundiloos. Sissejuhatus demonologiassa*, ja että suomennoskin ilmestyi ensimmäistä kertaa vuonna 1997 (suomentaja Tapani Hietaniemi).

Perkeleen ei siis tosiaan voi enää sanoa edustavan uutta tutkimusta aiheesta. Valk on lisännyt vuoden 2022 painokseen uuden esipuheen, jossa hän reflektoi teoksen syntyä 1980-luvun lopun Neuvosto-Virossa ja 1990-luvun alun itsenäisessä Virossa. Näin lähes 30 vuotta vironkielisen teoksen ilmestymisen jälkeen Valk huomioi, että teos on oman aikansa tuote, ja hän huomaa sen heijastelevan 1990-luvun alun ilmapiiriä ja pyrki myksiä erottautua kommunistisista vaikutteista (s. vi). Sisällöllisesti teos on eräänlainen kirjallisuuskatsaus siitä paholaista käsittelevästä kirjallisuudesta, joka Neuvosto-Viron loppuaikoina oli saatavilla, ja Valk pitääkin teosta esityönä folkloristiikan väitöskirjalleen, jota hän puolsi niin ikään vuonna 1994 (s. vi, 10–11).

Valkin folkloristisesta ja uskontotieteellisestä taustasta huolimatta teos painottuu huomattavan paljon eri aikakausien kristillisten teologioiden paholaistulkintoihin. Paholaista tai demoneja ihannoivammin käsitteleviä lähteitä – oli kyse sitten 1800-luvun ja 1900-luvun alun okkultistien tai 1990-luvun satanistien puheenvuoroista – ei joko käsitellä tai sitten suhtautuminen niihin on huomattavan toiseuttavaa. Valk esimerkiksi toteaa satanismin olevan ”korvikeuskonto, joka sisällöltään näyttää vieläkin kehnommalta kuin suurin osa uususkontoja” (s. 15). Kenties paholaista ihannoivampia puheenvuoroja ei teoksen kirjoitusaikaan ollut Valkin saatavilla tai sitten ihannoivien kirjoitusten paheksunta on yksi niistä asioista, joita voidaan pitää 1990-luvun alun ajan tuotteena. Uskontotieteeseen painottuneen nykylukijan kannalta Valkin asenteellinen suhtautuminen uususkontoihin vaikuttaa joka tapauksessa ongelmalliselta ja puolueelliselta tutkimusotteelta. Myös suurempaa 2020-luvun lukijakuntaa paheksuva ote voi ihmetyttää, sillä

jopa suuren yleisön keskuudessa paholaisen-palvonnan shokkiarvo lienee vähentynyt sitten 1990-luvun. Black metal -muusikotkin ovat jo alkaneet ottaa käyttöönsä uusia aiheita, joilla herättää pahennusta.

Teologiien kirjoittamien ja muiden kanonisoitun aseman saaneiden lähdetekstien ohella Valk nostaa myös paikka paikoin esiin omaehtoiseen kansantarinointiin kuuluvia paholais- ja pirukuvauksia. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset pyhimyslegendat, jotka varioivat ajan ja paikan mukaan. Vaikka legendat ja uskomustarinat saavat *Perkeleessä* vähemmän huomiota kuin teologiien kuvaukset, joissain luvuissa (esim. ”Kristinuskon paholaiskäsitteen lähtökohdat”) kirjoittaja kohotelee ja kunnioittaa molempia samanarvoisina. On ilahduttavaa, että Valk nostaa kansantarinat yhtä vakavasti otettavaksi lähteeksi kuin auktoriteettien kirjoittamat tekstitkin. Toisaalta tämä samastaminen herättää kysymyksiä siitä, voiko näin erilaisia tekstejä käsitellä tutkimuksessa keskenään samoin keinoin. Auktorisoitujen ja kanonisoitujen lähdetekstien syntyhistoriat, tarkoitukset, tekstuaaliset keinot, kontekstit sekä käyttö- ja vastaanottotavat ovat hyvin erilaisia kuin sellaisten tekstien, joiden taustalla on alempien yhteiskuntaluokkien ihmisten omaehtoinen kerronta- ja uskomusperinne. Nykyuskontotieteessä asiaa voitaisiin pohtia siitä näkökulmasta, käsitelläänkö paholaisuskomuksia uskonnon opillisesta näkökulmasta vai eletyn uskon – ihmisen arkiuskomusten – näkökulmasta. *Perkeleessä* näitä ei erotella toisistaan, mutta mielestäni aihetta olisi.

Perkele on sangen kevytlukuinen ja selkeästi suurelle yleisölle tarkoitettu kirja. Teos imaisee mukaansa mielenkiintoisilla esimerkeillään. Muun muassa erilaiset pohdinnat demonien alkuperästä ja ominaisuuksista esitellään yksityiskohtaisesti. Puhtaan mytologisten kuvausten rinnalla lukija saa myös konkreettisia esimerkkejä siitä, kuinka paholaista ja demoneja käsittelevää kerrontaa on pitkin historiaa käytetty toisten kansojen ja näiden uskomusten mustamaalamiseen. Valk esittää myös kiinnostavasti, kuinka myöhäiskeskiajalla suhtautuminen rahvaan noitiin ja toisaalta oppineisiin maageihin vai-

teli muun muassa sen mukaan, kuinka näiden ajateltiin olevan tekemisissä paholaisen kanssa.

Vuoden 2022 painoksen esipuheessa Valk toteaa, että *Perkeleessä* olisi toki päivitettävää, mutta lopulta korjausten myötä lopputulos olisi luultavammin kokonaan uusi teos (s. vi). Teoksen loppuun on kuitenkin listattu Valkin myöhempiä tutkimuksia virolaisista paholaiskäsitteistä, joten kaltaiseni kriittiset lukijat löytänevät näistä sitä kaivattua tuoreempaa näkökulmaa. Osin vanhentuneista ideoistaan huolimatta *Perkele* on kuitenkin kelpo ja kevyt johdatus aiheeseen. Lukukokemuksena sitä voisi verrata iltapäivän pullakahveihin Saatanan kanssa, ja pullissa on sitten oikein isot voisilmät.

Siria Kohonen, FT
Folkloristiikan tutkijatohtori
Helsingin yliopisto

ANU PUUSA & PAULI JUUTI (TOIM.)

Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus 2020. 380 s.

Laadullinen tutkimus on vakiinnuttanut asemansa suomalaisessa teologian tutkimuksessa viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Uskonnon ja uskonnollisuuden empiirinen tutkimus onkin nykyisin yhä useammin paitsi määrällistä ja mittaavaa, myös laadullista ja kuvailtavaa. Taustalla tässä laadullisen tutkimuksen nousussa ja yleistymisessä voi nähdä laajemmin yhteiskunta- ja ihmistieteiden kulttuurisen käänteen, jonka myötä tutkijoiden näkökulmat ovat tarkentuneet niin kieleen, käytäntöihin kuin tunteisiin osana ihmisen arkipäiväistä elettyä kokemusta. Samalla tutkimuksen suunnat ovat tarkentuneet kohti ruohonjuuritasoa ja vertaisuutta. Yhä useammin laadullinen tutkimus ammentaa sekä ideoita että käytäntöjä antropologiasta ja etnografisesta tutki-